

Veronika Sušová-Salminen

**Construcția subiectului neoliberal
în interiorul capitalismului „cool”
din Europa Centrală și de Est**

Construcția subiectului neoliberal în interiorul capitalismului „cool” din Europa Centrală și de Est

CUPRINS

introducere	3
Nu doar ideologie	3
Un Homo Neoliberalis perfect?	5
Stâlpii subiectivității neoliberale	6
Pentru un populism de stânga și împotriva lui homo neoliberalis	10

Veronika Sušová-Salminen, MA, Ph.D. este un istoric comparatist ceh și analist politic cu sediul în Finlanda. Specializarea ei este Europa Central-Estică și Rusia. În 2015, a publicat monografia în cehă despre Rusia lui Putin și politica sa. Ea este redactorul site-ului analitic ceh numit !argument.

Introducere

Neoliberalismul este considerat o paradigmă-cheie și un element constitutiv al transformării post-comuniste. În ceea ce privește economia și politicile economice, există așa-numitul consens Washington, care acționează ca un scenariu/model (nu numai) al neoliberalismului în ceea ce privește transformările din Europa Centrală și de Est. Transformarea post-comunistă, un set complex de procese economice, sociale, politice și culturale, este adesea abordată într-un mod linear, drept o tranziție de la ceva și către altceva. Cu toate acestea, o astfel de linearitate ignoră reprezentările sale hibride și intermitente din contextele foarte specifice din cadrul variatei regiuni care este Europa Centrală și de Est (CEE).

Neoliberalismul este un cuvânt la modă, ceea ce înseamnă că tinde să devină ceva destul de vag și autoreferențial. Toată lumea îl folosește, dar nimeni nu definește termenul. În această lucrare, interesul meu privește nu doar noțiunea în sine, dar și în construcția subiectului neoliberal ca o parte compusă (și un „produs”) a proceselor transformatoare din cadrul CEE. Încerc să extind analitic argumentul meu din articolul de anul trecut.¹

Nu doar ideologie

Neoliberalismul nu este doar o ideologie politică, ci este și o doctrină a economiei politice. Este o modalitate de distribuire a puterii economice și politice, și, după cum susține David Harvey, este și un instrument pentru restabilirea puterii de clasă. Sub neoliberalism, piața devine o forță socială cheie pentru construirea unei societăți prospere și libere. Pe lângă piață, mai există o altă noțiune sacrosanctă a neoliberalismului, anume, proprietatea privată și un accent pe privatizare și responsabilitate personală. Așa cum argumentează Harvey în importanta sa carte *A Brief History of Neoliberalism*: „premise că libertățile individuale sunt garantate de libertatea pieței și a comerțului este o trăsătură cardinală a gândirii neoliberale.”² De asemenea, neoliberalismul vorbește despre competiția perfectă ca fiind o un fundament eficient și chiar democratic pentru o societate prosperă și de succes.

Principalul meu interes este să ajut la înțelegerea în termenii unui fundament ideologic și cultural pe care această transformare s-a bazat. Mai mult, sunt interesată de unele consecințe ce decurg din această transformare, consecințe care modelează politica din această regiune la un nivel destul de extins în ziua de azi.

Regiunea Europei Centrale și de Est este foarte diversă. Această diversitate nu poate fi abordată pe deplin în această lucrare. Prin urmare, trebuie să mă limitez la câteva exemple din domeniul meu de expertiză. De asemenea, cred că este foarte foarte important să ținem cont că există într-adevăr multe similitudini și convergențe cu alte regiuni din Europa și nu numai. Sunt sigură că multe exemple vor avea legătură cu experiențe din alte țări, în timp ce unele dintre ele nu vor fi deloc relevante. În mod similar, nu mă voi limita la membrii UE, deoarece, politic vorbind, CEE este mai diversă de atât. Asemănările, alăturările de fenomenele și problemele convergente se găsesc adesea și dincolo de granița UE.

Într-adevăr, ideea de concurență ocupă, în general, un loc important. Acest lucru se datorează faptului că, de asemenea, această idee a competiției influențează foarte mult viziunea neoliberală a pieței ca o forță socială. În comparație cu liberalismul clasic al secolului al XIX-lea, neoliberalismul din ziua de azi vede competiția drept coloana vertebrală a pieței. În schimb, în interpretarea sa clasică, schimbul era considerat un element important al ortodoxiei economice liberale. Aceasta este o diferență importantă.

În observațiile sale timpurii despre neoliberalism, filosoful francez Michel Foucault susține că neoliberalismul se bazează pe o nouă subiectivitate, pe care el o numește *homo economicus*. *Homo economicus* este „un antreprenor, propriul lui

1 Sušová-Salminen Veronika, After Neoliberal Transformation. Authoritarian Tendencies in Central and Eastern Europe, https://www.transform-network.net/fileadmin/user_upload/epaper_susova_cee_after_neoliberal_transformation-end.pdf.

2 Harvey David, A Brief History of Neoliberalism, Oxford-New York 2005, 7.

antreprenor”, ceva diferit de ceea ce Foucault vedea ca *homo juridicus*, sau un subiect juridic al statului. *Homo economicus* este condus de altfel de motivații, nu de drepturi și obligații (cetățenești) ci de interese, aspirații și dorințe care sunt, la fel, legate de competiție și de individualism. Varietăți de expresii culturale ale neoliberalismului, consumerismului și post-democrației, inclusiv mercantilizarea politicii și transformarea cetățenilor în consumatori, provin din această subiectivitate.

Paradoxul neoliberalismului este accentul pus pe libertate sau libertăți, dar care este, totuși, doar deghizarea unei noi transformări a puterii în societate și a societății în general. Acesta este într-adevăr motivul pentru care David Harvey afirmă că libertatea a devenit doar un alt cuvânt. El subliniază că „conceptele de demnitate și libertate individuală au putere în sine”³ cu o referință istorică la mișcările dizidente din Europa Centrală și de Est. Într-adevăr, tocmai din această cauză, neoliberalismul a putut să colonizeze mișcările emancipatoare populare bazate pe cerințe politice democratice, ceea ce a contribuit la consolidarea puterii sale soft în regiunea CEE după 1989. Chiar și odată cu prima apariție a neoliberalismului în Chile aflat sub Pinocheta fost dovedit că neoliberalismul nu are nevoie de vreo democrație pentru a fi implementat cu succes. Dar Harvey mai avertizează și că „orice mișcare politică care susține că libertățile individuale sunt sacrosancte este vulnerabilă la încorporarea în faldu neoliberal.”⁴ Aceste cuvinte sunt din nou foarte actuale privind noile partide și mișcări populiste de dreapta. În interpretarea lui Foucault, putem vorbi de libertate ca un regim de guvernare, sau, mai bine zis, starea de-a fi guvernat prin libertate.

Cred că este util să ne dăm seama că neoliberalismul este, de asemenea, un proces continuu de luptă și compromis, prin care înțelesul neoliberalismului este re-examinat și reafirmat. Contestările neoliberalismului ajută la reproducerea și transformarea sa. Deci, poate că este mai bine să vedem hegemonia neoliberală în termenii unor „constelații hegemonice neoliberale.”⁵ Aceasta înseamnă că neoliberalismul nu poate fi văzut ca fiind ceva „stabil” sau rigid, ci drept ceva care se transformă, evoluează și se schimbă pentru a-și menține puterea. Cu o nouă perspectivă asupra neoliberalismului și a efectelor

sale asupra democrației, Wendy Brown conceptualizează neoliberalismul ca un tip de raționalitate contemporană, a rațiunii normative refăcând statul, societatea și subiectul. Ca atare, generează politică social, poziționând adevărul și teoria dreptului. Înseamnă că neoliberalismul este naturalizat și pătrunde în societățile actuale.⁶

Am menționat deja problema restaurării puterii de clasă. Cred că, atunci când vedem ce traiectorie istorică au avut statele din CEE, acest lucru este foarte adevărat. În limbajul oficial, s-a numit revenirea la „normalitate” sau, în raport cu UE, a fost o întoarcere auto-orientalizantă „în Europa”. Principala neînțelegere în privința acestei narațiuni a fost ideea că CEE ar intra în epoci care deja s-au încheiat în Occident. În schimb, regiunea devine un laborator al neoliberalismului și următorul factor cheie al neoliberalizării în Europa, o versiune avangardistă a Marii Britanii din vremea lui Thatcher. Pe scurt, CEE a devenit un dușman al capitalismului încorporat social (sau capitalismul bunăstării) din perioada postbelică, mai degrabă decât un loc pentru „întoarcerea” acestuia. Nu este doar ceva care fusese construit, atunci, pe ruinele experimentului socialist sovietic.

Cu toate acestea, în studiul lor despre cotitura neoliberală din cadrul CEE, Dorothee Bohle și Gisela Neuhöffer rezumă astfel: „Nicăieri în lume ideologia și practica neoliberală nu au putut câștiga atât de radical și de rapid împotriva paradigelor concurente ca în fostele țări cu socialism de stat din Europa de Est.”⁷ Acest lucru este bine spus, având în vedere ideea transformării în sine drept o tranziție discontinuă de la economia dominată de stat la economia de piață, ce era văzută ca o garanție a democratizării. A existat un alt factor ascuns al perifericului, care a făcut ca regiunea să aibă o poziție subalternă și, prin urmare, foarte fidelă față de unele prescripții occidentale sub forma de „europenizare”, „process de aderare”, sau unor ghiduri instituționale ale FMI sau Băncii Mondiale. În cele din urmă, este corect să spunem că neoliberalizarea a subminat procesele democratizării politice din regiune, chiar dacă politicile erau foarte diverse având în vedere cât de radicale erau pentru această regiune, după cum arată studiul lui Bohle și Greskovits.⁸

Un Homo Neoliberalis perfect?

Desigur, este ușor să dăm vina pe unele procese obscure sau chiar să arătăm cu degetul spre Occident. Adevărul este mai complicat. Situația Europei Centrale și de Est este o parte integrantă a proceselor globale, nu o poveste „specială” separată și izolată. Spunând asta, există condiții și contexte specifice, precum cele privind transformarea în sine și discontinuitatea sistemică, care trebuie luate în considerare. Este util să ne dăm seama că neoliberalizarea regiunii nu a avut loc împotriva voinței celor astfel transformați, dar în mare măsură cu acordul lor. Era necesar să le câștige inimile și mințile, și continuă să facă asta și azi conform condițiilor „constelațiilor hegemonice” menționate mai sus. Deși există câteva fisuri în narațiune și voci disidente drept corolar al Marii Recesiuni, gândirea neoliberală și tipul de guvernare sunt încă foarte puternice în regiune (și dincolo de aceasta). De asemenea, transformarea a avut loc în multe feluri. În multe cazuri, ele continuă să fie un instrument lingvistic pentru populații de dreapta cu ideologiile lor conservatoare social și cu politici bazate pe frică încorporate în gândirea neoliberală. Aceste politici includ apeluri naționaliste, care nu sunt în caz străine statelor neoliberal(izate).

După cum am arătat deja, homo neoliberalism sau homo economicus este condus de motivații specifice, cum ar fi aspirațiile, interesele și dorințele. El se vede ca un „investitor” și ca un „capital uman” care trăiește nu în societate ci, în primul rând, pe piață. El nu are identitate de clasă și – iar acest lucru este foarte important – nu împărtășește niciuna din problemele celorlalți. El este un individ individualizat

care crede că aparține numai lor însuși. El este în mare parte autonom, ceea ce îl împiedică să participe la solidaritatea colectivă.

După cum susține Jim McGuigan, jucătorii cheie ai capitalismului de astăzi sunt „antreprenorul de succes, consumator suveran și contribuabil harnic”. Ei sunt parte integrantă a narațiunii care înconjoară capitalismul „cool”. Și capitalismul „cool”, așa cum McGuigan argumentează în continuare, este „înglobarea nemulțumirilor în capitalismul însuși” prin intermediul puterii seducătoare.⁹

Într-adevăr, a fost foarte ușor să se promoveze imaginea capitalismului „cool” în Europa Centrală și de Est. Prăbușirea blocului sovietic a însemnat inevitabil și prăbușirea abordărilor critice ale capitalismului. A fost un triumf adevărat (să sperăm temporar) al capitalismului. Marxismul sau orice abordare de stânga sau critică au fost marginalizate complet prin argumente privind caracterul lor totalitar și antidemocratic, precum și falimentul economic. Sloganul zilei a fost, și încă este pentru mulți, că capitalismul nu este doar „singurul posibil” (TINA), dar este, de asemenea, „cool” și un lucru bun. Această lipsă de abordare critică și ideea că capitalismul înseamnă libertate și democrație în timp ce criticii săi ar fi conspirat, chipurile, la o întoarcere în trecut, anume, călătoria în timp înainte de 1989, a fost foarte influentă în proiectarea politicilor neoliberale. Lipsa gândirii critice și a unui scepticism viguros sunt două eșecuri majore ale transformării ca democratizare.

3 Harvey 2005, 5.

4 Harvey 2005, 41.

5 Plehwe, Dieter – Walpen, Bernhard – Neuhöffer Gisela: Introduction: Reconsidering Neoliberal Hegemony, in Plehwe, D. – Walpen, B. – Neuhöffer, G. (eds), *Neoliberal Hegemony. A Global Critique*. London-New York, Routledge 2006, 2-4.

6 Brown, Wendy, *Undoing the Demos. Neoliberalism's Stealth Revolution*, Cambridge-London 2015.

7 Bohle, Dorothee – Neuhöffer, Gisela, *Why Is There No Third Way. The Role of Neoliberal Ideology, Networks and Think Tanks in Combating Market Socialism and Shaping Transformation in Poland*, in Plehwe, D. – Walpen, B. – Neuhöffer, G. (eds), *Neoliberal Hegemony. A Global Critique*. London-New York, Routledge 2006, 89.

8 Bohle, Dorothee – Greskovits, Béla, *Capitalist Diversity on Europe's Periphery*, Ithaca-London 2012.

9 McGuigan, Jim, *The Coolness of Capitalism Today*. In *tripleC: Communication, Capitalism & Critique*. 10/2012, 425-438.

Stâlpii subiectivității neoliberale

Într-un mod deloc surprinzător, stâlpul puternic al subiectivității și hegemoniei neoliberale din CEE (nu doar acolo, ci și aici, mai ales având în vedere contextul istoric) a fost și încă este narațiunea **anticomunismului**. Este un dispozitiv ideologic complex bazat pe o interpretare maniheistă, în alb-negru, a istoriei de dinainte de 1989. În anii '90, această narațiune a fost radicală mai ales în contextul central-european – în Republica Cehă, Slovacia, Ungaria și Polonia (cu nuanțe interne) și în țările baltice. Exemple mai puțin radicale pot fi găsite în contextul Europei de Est post-sovietice și în Rusia. De exemplu, nu este o coincidență faptul că „de-sovietizarea” Ucrainei a devenit un important argument pentru noua transformare a Ucrainei post-Maidan, bazată în mod explicit pe un model neoliberal polonez, dar cu trăsături clare de „capitalismul dezastrului”. Componentele politicilor anticomuniste erau, de exemplu, lustrația sau politici de istorie și memorie sub sponsorizarea statului, instituționalizate în așa-numitele „institute ale memoriei naționale” care se ocupau cu cercetarea „vremurilor ne-libertății”. Sarcina lor principală a fost stabilirea unei narațiuni istorice și naționale anticomuniste.

Exemplul 1/ În recenta discuție din spațiul public privind actuala oligarhizare a politicii, ascensiunea mișcării ANO „deținută” de miliardarul ceh Andrej Babiš este deseori interpretată ca o revenire la trecut, și nu ca o consecință a transformării. Babiš este văzut ca o amenințare pentru democrația cehă, mai puțin pentru că își consolidează puterea economică, mediatică și politică și își îmbină viața privată cu cea publică în modul în care își construiește imaginea, ci mai mult pentru că a fost agent al instituției comuniste StB (securitatea statului) în anii '80. Niciuna dintre aceste critici nu poate răspunde la întrebarea de ce, sub privirea lor, Andrej Babiš a reușit să devină unul dintre cei mai bogați antreprenori privați din țară. Mai mult, se merge oarecum pe ideea că „foștii oameni” nu pot deveni democrați, consecința fiind că societatea este împărțită între „foștii oameni” care nu pot fi democratizați și „noi” democrații liberali. Această diviziune este, însă, foarte arbitrată și fluidă. Rezultatul dorit este clar: excluderea.

Anticomunismul nu numai că creează un obstacol în calea discutării libere a propriului trecut, dar creează în continuare un ecran de fum foarte puternic. Traduce problemele recente inerente capitalismului drept un reziduu al trecutului, care în prezent trebuie învins de nenumărate ori. În mod concret, imaginea capitalismului „cool” poate fi menținută și orice alternativă socialistă poate fi tradusă ca o „amenințare” la adresa democrației și ca o simplă reflectare a unui „trecut totalitar”. Părțile importante ale luptei politice se concentrează asupra trecutului, mai degrabă decât asupra prezentului sau viitorului.

Concentrarea subiectului neoliberal pe o dorință generată social merge mână în mână cu **consumul și consumismul drept practici culturale**. În cadrul CEE, această tendință a fost foarte puternică și a fost subliniată de modelul ineficient al economiei planificate socialiste de industrializare grea și agricultură industrializată – bunurile de consum erau deseori rare, în timp ce, după 1989, regiunea a fost saturată de bunuri de consum occidentale. Ceea ce s-a întâmplat poate fi numit o „revoluție consumeristă” în sine. Cu toate acestea, această revoluție a avut consecințe politice. Subiectul neoliberal este motivat de dorință și seducție ca partea a unei experiențe din viața de zi cu zi care trebuie să fie saturată. Consumismul este, totuși, condus de alți stimuli care sunt legați nu numai de funcțiile lor (profitul), ci și de efectele lor disciplinare. Marketingul și publicitatea au crescut după 1989 în toată regiunea ca un fenomen complet nou. Dorința, imaginile de succes, hollywoodizarea și tabloidizarea/infotainment-ul au contribuit la reproducerea capitalismului „cool”. De asemenea, au colonizat sfera politică formând „post-democrația”, așa cum o numește Colin Crouch. Aceasta este, desigur, o parte componentă a depolitizării politicii ca trăsătură tipică a hegemoniei neoliberale.

Exemplul 2/ Epoca Putin dintre 2000 și 2012 a fost deosebit de bogată pentru fuziunea politicii cu consumul și publicitatea. În această perioadă, a existat un fenomen cultural foarte popular numit „glamur” (glamour)¹⁰, ce sublinia un stil de modă specific, anume, hollywoodizarea (de exemplu, imagini cu Putin ca agent 007), occidentalizarea și, adesea, bogăție extremă. Pe de-o parte, *glamur* a fost o parte componentă a construcției clasei de mijloc rusești, precum și o parte componentă a construcției identităților de gen. Pe de altă parte, era o practică omniprezentă care normaliza deja inegalitățile extreme existente în Rusia. Într-adevăr, subiectul neoliberal nu doar crede că capitalismul poate fi „cool”, dar crede în principal că poate fi cool și pentru ei. Ei interpretează orice este în sens contrar drept un eșec al indivizilor de a-și exercita responsabilitatea individuală (responsabilizare, termenul folosit de Wendy Brown), deoarece totul este văzut doar ca o chestiune de competitivitate. *Glamur* ca o admirație ostentativă pentru bogăția extremă este, în opinia mea, ceva tipic țărilor cu inegalități extreme, deci nu este doar cazul Rusiei. Dar este o practică ce ajută la normalizarea acestor inegalități în contextul responsabilizării în varianta neoliberală.

După cum am observat deja, neoliberalismul se referă la libertate și la individ. Predică dereglementarea maximă ca o condiție prealabilă pentru libertate. Cu toate acestea, există o latură mai întunecată care arată cum, ca ideologie hegemonică, neoliberalismul este conceput pentru a controla și nu pentru a emancipa. Folosește un truc simplu în care libertatea este totul, dar în același timp nimic. Mai mult, libertatea neoliberală este o modalitate de guvernare. Combinația dintre autorealizarea individuală sub formă de dorință sau aspirație, seducție și consumism ca practică neoliberală și tipuri de seducție sunt legate de financiarizare ca o activitate economică cheie

în capitalismul neoliberal. Acest lucru este legat de economia datoriei și de „sclavia datoriei” la un nivel personal și național. Așa cum scrie David Harvey, neoliberalismul a adus *financiarizarea tuturor lucrurilor* împreună cu „inovații” în serviciile financiare și în sectorul bancar. În capitalismul „cool”, mulți oameni își doresc să fie cool, așa că iau credite pentru a avea ceea ce este în mod obișnuit este vândut ca fiind o parte integrală a „stilului de viață” neoliberal. Acest lucru se datorează faptului că luarea unui credit pentru finanțarea stilului de viață la modă este considerat a fi ceva incredibil de grozav, susținut de o avalanșă de reclame la TV și în alte mass media. Într-adevăr, atunci când un nou card în căsuța poștală cu numele dumneavoastră pe el, tot ce trebuie să faceți este să-l semnați și să-l utilizați!

Exemplele 3/ și 4/ Desigur, pentru toată lumea contractarea creditului este ceva „mișto”. În Republica Cehă, 863.000 de cetățeni¹¹ se află pe listele de colectare a datoriilor (în 2017, cifra era de peste 8% din populația totală) care nu își pot plăti astăzi datoriile (amintiți-vă, acesta ar trebui să fie al cincilea an de creștere economică!). Mai mult, colectarea datoriilor este o afacere privată dereglementată, bazată pe profituri. Astfel, abordarea sărăciei a devenit nimic mai mult decât o afacere (apropo, aceasta este o activitate comercială destul de „înfloritoare” în Republica Cehă). Și, fiind o afacere privată, alimentarea prădătoare a insolvențelor este legată de politica cehă, unde există un fel de „cartel” printre partidele politice de masă. Furia și frustrarea legate de această practică sunt folosite de populații de dreapta care promit să pună capăt acestei practici (în timp ce social-democrații au fost implicați direct în această afacere). În Rusia de azi, numărul gospodăriilor îndatorate este în creștere datorită stagnării economice neîntrerupte, combinată cu riscurile geopolitice (sanctiuni).

¹⁰ Vezi Germesheim Menzel, Birgit, *Glamour Russian Style: The Putin Era*, in *Russian Analytical Digest*, 126/10/ April 2013, Pimenova, O.I., *Glamur: Popytka sociologicheskoy kontseptualisatsii ponyatyiya v internet epokhu*, online: http://elar.urfu.ru/bitstream/10995/59147/1/978-5-91256-403-1_2018_075.pdf.

¹¹ Informația provine din Mapa exekuci: <http://mapaexekuci.cz/index.php/mapa-2/>.

Afacerea de creditare înfloarește și alimentează această îndatorare. În 2017, datoriile cumulate s-au ridicat la aproximativ 12.2 trilioane de ruble (pentru a face o comparație, în bugetul de stat rus se află aproximativ 17 trilioane de ruble). Aproximativ jumătate din datoriile ipotecare nu pot fi plătite în mod regulat și aproximativ 82 de milioane de ruși se găsesc îndatorați¹². Există un număr de aproximativ 6 milioane de ruși cărora, temporar, nu li se permite să călătorească în străinătate din cauza datoriilor neplătite.¹³

Exemplele 5/ și 6/ Aici, partea componentă a transformării economice și sociale a fost pauperizarea voită a celor în vârstă. Rezultatul a fost reducerea substanțială a pensiilor, ceea ce a însemnat că pensia medie a fost cu 45% mai mică decât fusese înainte de 1991 în țările baltice. Pensiile reduse la minim erau nu numai o modalitate de-a reduce cheltuielile publice, conform dogmei austerității, dar au însemnat și o pierdere a statutului social pentru oamenii care și-au trăit viețile în comunism. În Letonia, după cum afirmă unii autori, persoanele în vârstă au devenit „deșeuri umane”. Chiar ministrul leton al serviciilor sociale a spus clar când se adresa pensionarilor astfel: „Nu aveți nevoie de pensii mari, deoarece ați lucrat sub regimul comunist și munca voastră nu a realizat nimic.”¹⁴

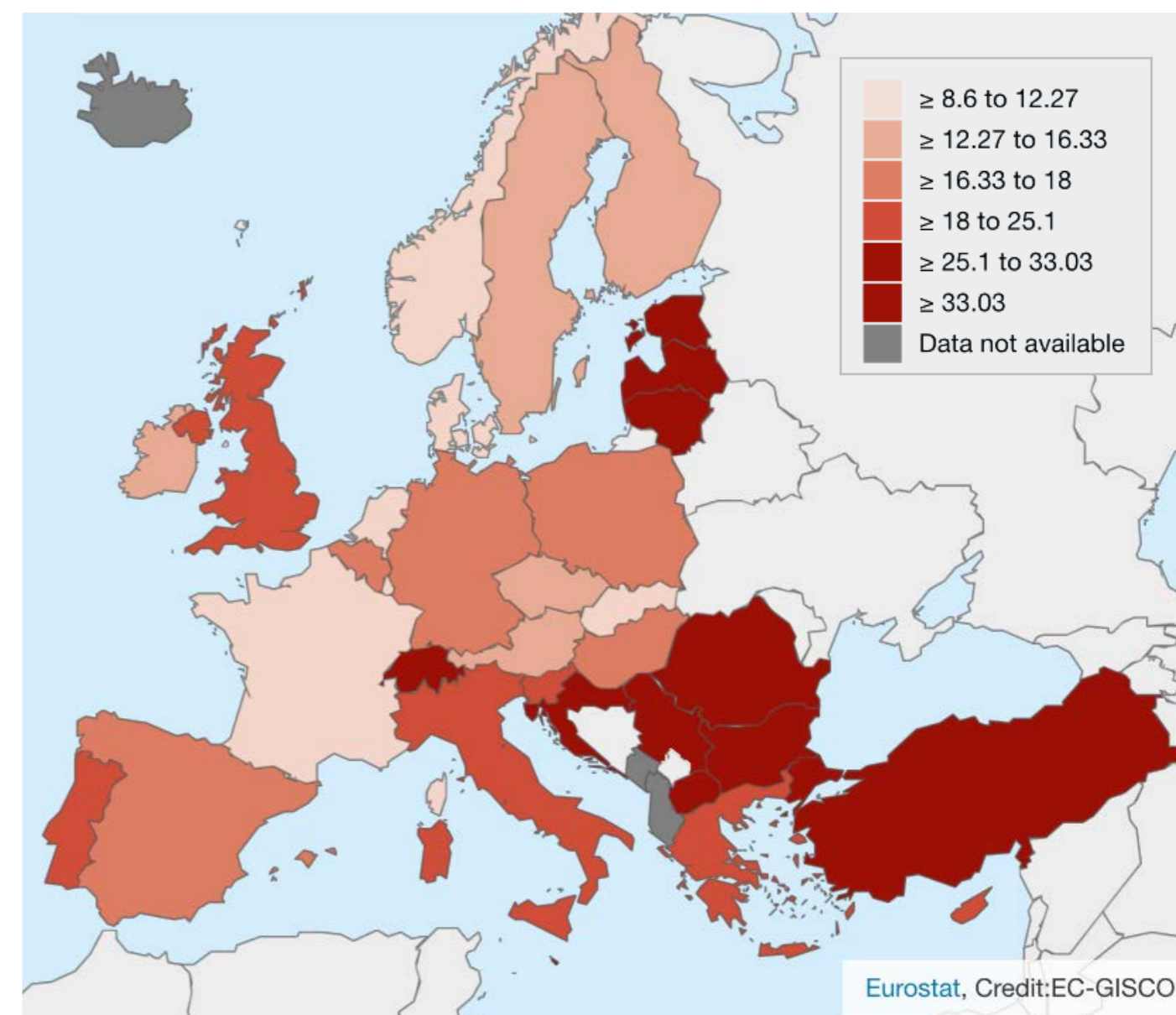
Acestea sunt doar câteva din exemplele sclaviei datoriilor care este imprimată în capitalismul neoliberal și care creează atât probleme sociale, cât și psihologice. Dar există și exemple de simbioză între sclavia datoriilor și o altă trăsătură tipică a capitalismului neoliberal: vânarea de rente.

Neoliberalismul din Europa Centrală și de Est s-a bazat probabil, mai mult decât în alte cazuri, pe **creșterea conflictului intergenerațional**: un tip specific de producere a diviziunilor în societate cu intenția de-a exclude. Această problemă are o legătură directă și cu chestiunea solidarității. **Capitalismul „cool” este destinat în principal tinerilor „cool”, care se bazează pe ei înșiși și se pot adapta repede la medii precare.** După cum unul dintre membrii Partidului Pirat Ceh a spus recent, pentru tineri libertatea este mai importantă decât protecția (socială). Dar cum rămâne cu cei bătrâni, pensionari, care și-au trăit cea mai mare parte a vieții în era comunistă? Naratiunea anticomunistă are un răspuns: viețile lor erau învechite și inutile, pensiile lor sunt o povară, iar felul cum ei votează reprezintă o amenințare periculoasă (adevărată **democrație va veni odată ce ei vor ieși din scenă**). Aceasta este aplicarea într-o societate a **strategiei clasice** dezbină și conduce. Cei tineri și de succes sunt întorși împotriva generației mai în vârstă care a eșuat din punct de vedere istoric.

Rata de sărăcie sau de excluziune socială pentru vârstnici (peste 65 de ani) în procentaj din 2017

Procentajul vârstnicilor (peste 65 de ani) care află în: risc de sărăcie sau cu grave lipsuri materiale sau locuiesc gospodării afectate de șomaj (adică angajare destul de redusă) ca o cotă din totalul populației din același grup de vârst.

Sursa; Eurostat.

12 V Rusku hrozivě narůstá zadlužení, November 1 2018, !Argument, online: <http://casopisargument.cz/?p=18686>

13 Shest milionov rossiyan lisheny prava vyezda za rubezh iz-za dolgov, November 12 2018, Nezavisimaya Gazeta, online: <http://www.ng.ru/news/632498.html>

14 Vezi Bohle – Greskovits, 2012.

15 Compare here: <https://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&plugin=1&language=en&pcode=tespm090>.

Pentru un populism de stânga și împotriva lui homo neoliberalis

Dacă acceptăm ideea că neoliberalismul este un tip de raționalitate politică hegemonică, atunci trebuie să acceptăm că această hegemonie nu este eternă sau de neschimbat. De asemenea, nu este o „creatură” monolit. Ca în orice structură hegemonică, neoliberalismul conține contradicții, fisuri și puncte de rezistență și de revoltă, dar este o hidra rezistentă și cu multe capete. După părerea mea, este util să realizăm două lucruri: în primul rând, subiectivitatea neoliberală ne face din ce în ce mai neputincioși. Această subiectivitate este concepută să ne priveze de drepturile noastre de cetățeni, dar și ca oameni. Subiectivitatea neoliberală golește spațiile politice colective și democrația ca atare; în al doilea rând, în fiecare zi noi toți reproducem inconștient limbajul neoliberal în cel mai larg sens al cuvântului (de asemenea, metalimbaj, discursuri, narațiuni etc.).

Populismul de astăzi din Europa Centrală și de Est a fost, până în prezent, articulat într-un mod conservator și reacționar. Astfel, nu este cu adevărat o ruptură de trecut, ci mai degrabă reprezintă continuarea trecutului (în sensul continuării restaurării puterii de clasă a capitalismului). Este, dacă vreți, o bifurcare temporară a puterii clasei capitaliste. Ca și în alte părți, are loc o reacție la globalizarea neoliberală, care a fost, însă, contextualizată de „transformarea” sa și de nemulțumirile provocate. Le solicităm oamenilor să renunțe la a mai avea control asupra propriilor vieți, precum și asupra deciziilor cu privire la prezentul și viitorul lor. Rogers Brubaker observa că revendicările democratice (și nu programele antidemocrata-

tice) sunt coloana vertebrală a populiștilor de dreapta din Europa de Vest, împreună cu abordarea lor „civilizațională” specifică.¹⁶ Acest lucru se întâmplă și în Europa Centrală și de Est. Reacția nu este neapărat împotriva ideii de democrație (ca în cazul fascismului clasic), dar cu siguranță nu este liberală sau progresistă (și chiar și mai puțin anticapitalistă) în conținutul ei.

După cum susține Chantal Mouffe, stânga trebuie să răspundă populismului cu populism de stânga, deoarece în prezent este un instrument de schimbare în ceea ce privește hegemonia neoliberală dominantă.¹⁷ Nu este suficient să ne opunem populismului. În condițiile actuale, simpla opoziție față de populism implică menținerea statului găunos post-politic. Aceasta nu înseamnă că nu ar trebui să ne opunem și să înlocuim conținutul său de dreapta/conservator cu narațiuni și semnificații progresiste, de stânga. Și cred că Mouffe are dreptate să susțină status quo post-politic putred este un teren propice pentru populism, cel puțin la nivel politic. De asemenea, este imposibil ca, în lupta pentru reînnoirea democratică, să lăsam spațiul politic în seama populiștilor de dreapta, reînnoire care este o revendicare legitimă.

Mulți populiști de dreapta reprezintă doar o grefă de raționalitate neoliberală pe un program etnocrat sau social-conservator, care definește democrația într-un mod simplist, drept conducere a majorității. Este evident că există o cerere populară pentru o identitate colectivă (și bazată pe solidaritate), care ar oferi nu numai identitate (simț), ci și control și putere.

Pericolul este că acest lucru se poate întâmpla în detrimentul democrației și în favoarea capitalului (dar în numele oamenilor).

În opinia mea, viitorul stângii din Europa Centrală și de Est este profund legat de următoarele: cum ar trebui definit populismul de stânga în contextele (naționale) specifice din Europa Centrală și de Est? Ce lanț al echivalențelor ar trebui să constituie o versiune de stânga a poporului? Și, desigur, ce partide și mișcări ar putea (și ar trebui) susține prezența po-

pulismului de stânga în sfera publică? Reacția populistă nu este doar de schimbare, ci este un strigăt de ajutor din partea indivizilor neoliberalizați, precum și o expresie a anxietății, fricii și nesiguranței din partea celor care au fost „lăsați singuri.” Întrebarea fundamentală este cum să ne opunem și să redefinim subiectivitățile neoliberale care străbat modurile noastre de-a gândi, simți și acționa. Dacă nu ne vom cerceta propriile inimi și minți și nu ne vom pune întrebări dificile, nicio schimbare nu va funcționa.

16 Brubaker, Rogers, The New Language of European Populism, in Foreign Affairs, December 6, 2017, online: <https://www.foreignaffairs.com/articles/europe/2017-12-06/new-language-european-populism?cid=int-lea&pgtype=hpg>.

17 Mouffe, Chantal, For a Left Populism, London-New York 2018.

transform! europe

www.transform-network.net